

Puukoneistoista lukoista Suomessa

Levinneisyys

Puukoneistoisen lukan käyttö oli jo melko vähäistä 1930-luvulla. Vain harvoissa ta-pauksissa puulukko saattoi esiintyä oveen kiinnitettynä. Keskus- ja kotiseutumuseoissa niitä on säilynyt ilahduttavan paljon ja arkistotiedot eri arkistoissa ja laitoksissa ovat kohtalaiset. Puulukot saivat väistyä kätevämpien lukkojen tieltä. Jos välttämättä haluttiin tehdä puusta jokin suljin, tyydyttiin puusalpaan, jonka teko oli helppoa. Tietoja puulukoista on saatu kartan osoittamalta alueelta (kuva 1).

Pohjanmaa

Alajärvi, Hailuoto, Kauhajoki, Kemi, Korsnäs, Kurikka, Kuusamo, Lappajärvi, Lehtimäki, Lohtaja, Närpiö, Pyhäjärvi Ol., Sievi, Siipyy, Simo, Sotkamo, Sulva, Tervola, Tiukka, Vöyri, Ylihärnä, Ylivieska, Ähtävä.

Satakunta

Honkajoki, Hämeenkyrö, Ikaalinen, Kankaanpää, Karvia, Keuruu, Kokemäki, Kuhmalahti, Multia, Orivesi, Pyhämaa, Teisko, Tottijärvi, Virrat, Ylöjärvi.

Varsinais-Suomi

Halikko, Houtskari, Iniö, Karjala Tl., Kemiö, Kiikala, Kisko, Korppoo, Kuusjoki, Laitila, Lieto, Marttila, Muurla, Mynämäki, Nauvo, Paimio, Parainen, Perniö, Pöytyä, Raisio, Rusko, Suomensjärvi, Taivassalo, Turku, Uskela.

Ahvenanmaa

Brändö, Kumlinge, Saltvik, Wårdö.

Uusimaa

Kirkkonummi, Lapinjärvi, Myrskylä, Mäntsälä, Nurmijärvi, Porvoo, Pusula, Ruotsinpyhtää, Sipoo, Siuntio, Suursaari.

Häme

Hattula, Hauho, Heinola, Humppila, Jaala, Jyväskylä, Jämsä, Kalvola, Konginkangas, Kuhmoinen, Kuo-
revesi, Kylmäkoski, Loppi, Luopioinen, Nastola, Rautalampi, Saarijärvi, Somero, Tammela.

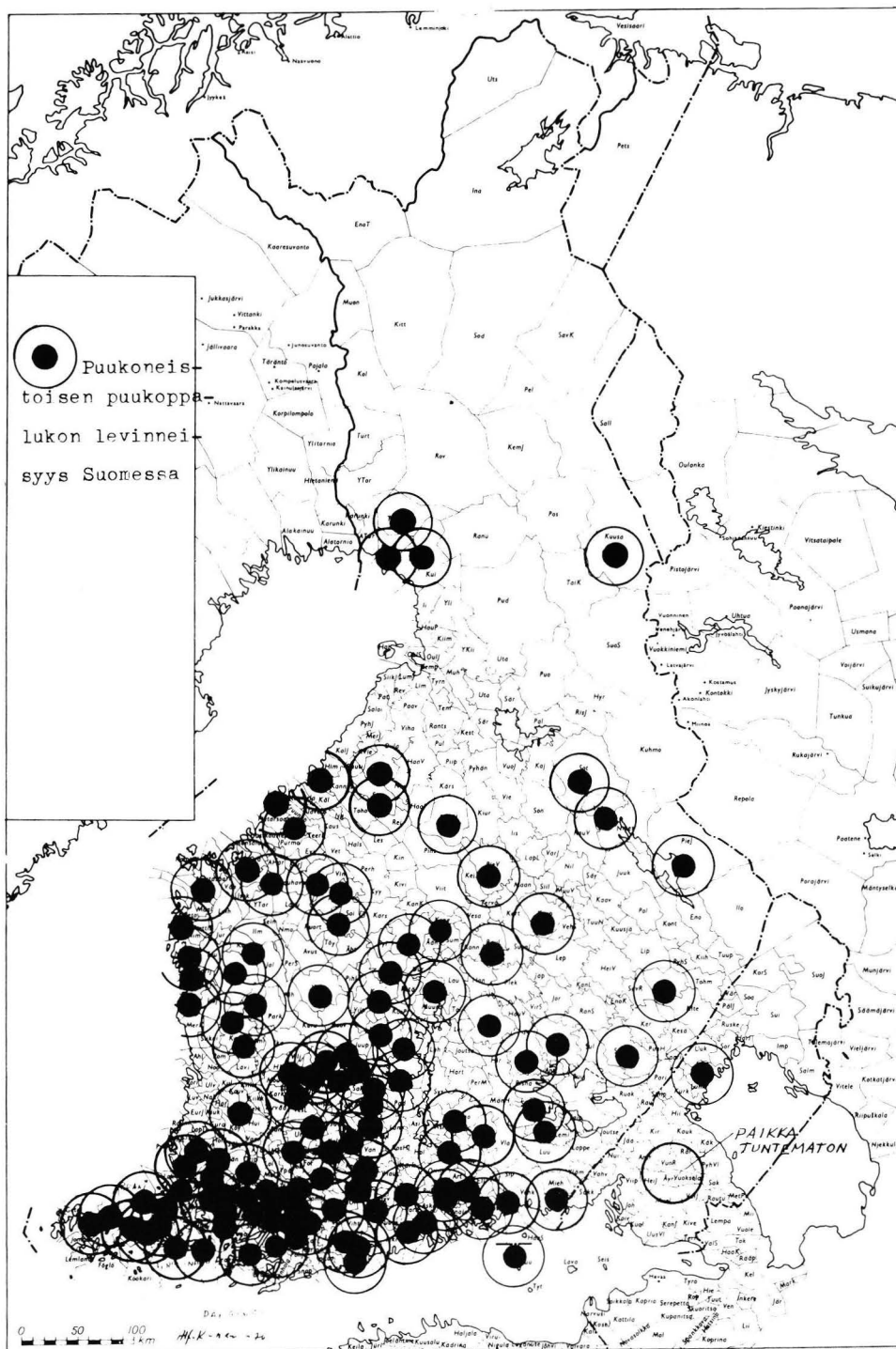
Savo

Juva, Kangasniemi, Kuopio, Mikkeli, Pielavesi, Savitaipale, Suomenniemi, Sääminki.

Karjala

Jaakkima, Pielisjärvi, Rääkkylä, Uusikirkko, Virolahti.

Kerätyn aineiston pohjalta voi todeta, että Varsinais-Suomesta on eniten puulukkoja ja vähiten Ahvenanmaalta, edellisestä on 91 esinettä ja tietoja jälkimmäisestä vain 10. Lapissa ei tiedetä puukoneistoisia puulukkoja käytetyn. Puukopan valmistamiseen tarvitaan melko tukevaa ja vahvaa puuta, jota noilla pohjoisilla alueilla ei aina tavoiteta.

Kuva 1.

Lapissa käytetään edelleenkin ulkorakennuksissa puulukkojen asemesta sulkijoina alkeellisia linkku- ja salpalaitteita ovien sisäpuolella. Nilissä ja lavassa ei sulkijaa käytetty, koska oven korvasi irroitettava lattia- tai seinälauta. Asuintilat olivat aiemmin lukottomia; myöhemmin siirryttäessä hirsisiin asuinrakennuksiin ryhdyttiin sulkijoina käyttämään tehdasvalmisteisia metallilukkoja. Aittojen suhteen asia oli aivan sama.

Pohjois-Pohjanmaalta on tietoja vain Kemijoen suun alueelta ja Kuusamosta. Tässä maakunnassa rautakoneistoiset vaakasuorat puukoppalukot sekä kopattomat oviin kiinnitettävät, takomalla tehdyt rautakoneistoiset lukot ovat korvanneet puulukot aittoja ja muita ulkorakennuksia lukittaessa.

Pohjanmaalla erottuu kaksi aluetta, joilla on viimeksi puulukkoja käytetty, nimittäin Pyhäjärvi ja Pyhäjoen eteläpuolella olevat alueet sekä Lappajärvi ja Ähtäväjoen etelä- sekä länsipuolella olevat alueet. Levinneisyysalue jatkuu täältä etelään rannikkoa pitkin Satakunnan alueelle ja Hämeeseen. Kokemäenjoen sekä pohjois-että eteläpuolella on tyhjä alue, jossa puulukko on väistynyt rautakoneistoisten lukkojen tieltä, kuten asian laita on muillakin puulukottomilla alueilla. Levinneisyyskartasta näkyy puulukkoja käytetyn varsinaisella Suomen niemellä, alueilla, jotka liittyvät kiinteästi maan varhaiseen asutushistoriaan.

Karjalasta on vain muutama tieto puulukoista, Pohjois-Karjalasta Pielisjärveltä ja Rääkkylästä sekä Etelä-Karjalasta Jaakkimasta, Uudeltakirkolta ja Virolahdelta. Länsi-Karjalassa puulukkoja ei tiedetä käytetyn, ei myöskään suurimmassa osassa Savoaa. Täällä erottuu kuitenkin melko selvä alue Saimaan länsirannalla sekä Puulaveden rannoilla. Päijänteen eteläpuolelta levittäytyvä alue ulottuu Suomenlahdelle ja yhtyy Varsinais-Suomen alueeseen.

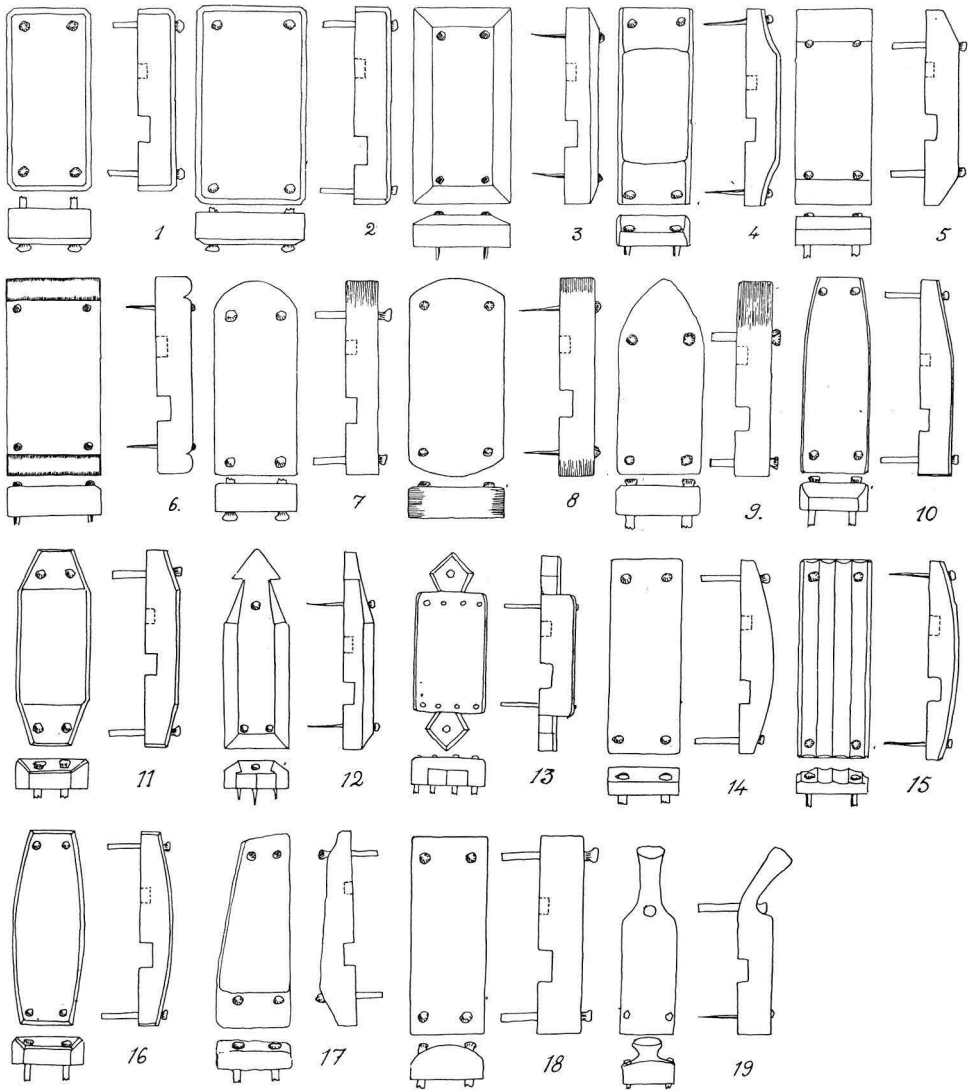
Prosentuaalisesti laskettuna levinneisyys antaa seuraavan kuvan: 26,9 % Varsinais-Suomessa (91 kpl), 18,7 % Hämeessä (61 kpl), 15,9 % Pohjanmaalla (56 kpl), 13,7 % Uudellamaalla (49 kpl), 10,0 % Satakunnassa (35 kpl), 6,4 % Savossa (25 kpl), 6,2 % Karjalassa (21 kpl), 3,1 % Ahvenanmaalla (10 kpl). Laskelmaan otettu mukaan sekä esineet että tiedot.

Puukoppalukkojen tyypit

Tyypikuvastoon (taulut 1—6) on kokonaisuineistosta poimittu selvät tuntomerkit omaavat lukot ja tyypit. Kuvaston esittely tapahtuu koppatyypien mukaisessa järjestyksessä palikoiden lukumäärän mukaan. Yksipalikkaisten ryhmään kuuluvia lukkoja on ainoastaan yksi tyyppi, kahvallinen, joka näkyy puulukkojen päätyyppien esittelyssä no. 19. Kuvasto alkaa siis varsinaisesti kaksipalikkaisista lukoista. Numerot vastaavat kuviin merkittyjä numeroita.

2-palikkaiset

1. Tyypikuvaston ensimmäiseksi kuvaksi on otettu V. J. Kallion 1900-luvun alussa Mynämäen Nihattulassa piirtämä ja tutkima lukko. Kuvan esittämä lukko on korpaltaan 33 cm pitkä, 11,5 cm leveä sekä 5 cm korkea. Sitä on käytetty ladon lukkona. Mistä puusta se oli aikoinaan valmistettu ei piirroksen selostuksista ilmene. Lukon avaimen kädensija on muotoiltu melko symmetrisesti, kun taas salvan kädensijaan on tehty alapuolelle lovi sormeaa varten. Tavallisesti yritettiin muotoilla sekä avain että salpa paremmin käteen sopiviksi.

Kuva 2. Puukoneistoisten lukkojen koppamuodot: 1 tasalakinen kapeaviisteinen kapea tyyppi, 2 tasalakinen kapeaviisteinen leveä tyyppi, 3 tasalakinen leveäviisteinen, 4 tasalakinen päistä koveraksi profiloitu, 5 tasalakinen päistä viistetty, 6 tasalakinen päistä sylinterimäinen, 7 tasalakinen pyöreäpäinen, 8 tasalakinen päistä kaareva, 9 tasalakinen suippopäinen, 10 tasalakinen päistä kapeneva ja madaltuva, 11 tasalakinen kahdeksankulmainen, 12 tasalakinen keihäänteräpäinen, 13 tasalakinen päistä rombimäinen, 14 kaareva sileäpintainen, 15 kaareva uurrepintainen, 16 kaarevalakinen päistä kapeneva ja madaltuva, 17 levenevä, 18 pölkymäinen ja 19 kahvallinen tyyppi.

2. Kankaanpään Karhoismajan kylässä Pentti Sivénin kuvaama riihen lukko on kaikesta päättäen koivusta tehty. Lukon pituus on 25 cm, leveys 12,5 cm sekä korkeus 5 cm. Lukon kiinnitysnauloja on kaikkiaan neljä, joka on tavallisin määrä. Salvan kädensijan särmät on viistetty ja itse salpa suippenee päihin päin.

3. Koivusta on myös valmistettu ylivieskalainen puulukko. Lukon on lahjoittanut Ylivieskan kotiseutumuseolle Veikko Sorvoja, joka on kertonut lukkoa käytetyn kolmessa eri navetassa noin 200 vuoden ajan. Lukon koppa muistuttaa lippaan kantta ja on huolellisesti valmistettu. Palikat ovat huomattavan kaukana toisistaan. Kopan pituus on 29 cm, leveys 14 cm ja korkeus 5 cm.

4. Kansallismuseon kokoelmissa oleva siro ja pieni lukko on pituudeltaan ainoastaan 14,5 cm, sen leveys on 6 cm sekä korkeus 3,5 cm. Voidaankin sanoa, että se on Suomen pienin käytössä ollut puukoneistoinen puukoppalukko. Lukon koppa osineen on koivua.

5—6. Edellisistä poikkeavia ovat kaksi mynämäkeläistä lukkoa. Niiden kopan vaippa on kaartuva. Kansallismuseon kokoelmissa olevan lukon koppa on valmistettu hongasta, avain ja salpa koivusta. Kopan pituus on 42,5 cm ja V. J. Kallion piirtämä lukko on peräti 60 cm pitkä. On pantava merkille, että melkein poikkeuksetta kaikki suurikokoiset puulukot on tehty havupuusta.

7. Muurlan hirsijärveläinen lukko on kuulunut navettaan. Sen kopan vaippa kaartuu myöskin, mutta on lisäksi uurrettu. Materiaalina on käytetty koivua. Avain ja salpa ovat huolellisesti veistettyjä. Lukon pituus on 26,5 cm, leveys 13 cm ja korkeus 7 cm.

8. Edellisen tyyppinen on jälleen V. J. Kallion piirtämä lukko Halikosta. Uurteita on kylläkin enemmän. Mitään yksityiskohtia tämän lukon kohdalla ei V. J. Kallio esitä. Usein on eri lukkojen kohdalla unohdettu mainita sen käyttöpaikka, onko se ovesa, portissa tai komerossa. Suurin osahan tutkittavista puulukoista on löydetävissä kotiseutumuseoista, eikä lukon käyttöpaikkaa pystytä selvittämään, jollei se ole mainittu lukkoa koskevissa selostuksissa.

9. Kansallismuseon kokoelmiin lukeutuu edelleen vielä kaksipalikkainen lukko. Se on tuotu kokoelmiin Hauhon Tyrnin kylästä. Lukon koppa on luisu päistään, koivusta valmistettu ja 29 cm pitkä, leveyttä on 11,5 cm sekä korkeutta 5,5 cm. Avaimen sekä salvan kädensijat ovat tässä eri puolilla.

3-palikkaiset

10. Keski-Suomen museon kokoelmissa on Kuhmoisten Päijälän kylästä peräisin oleva lukko. Kopan pituus on 30 cm, leveys 9,5 cm, korkeus 3,5 cm. Se on kokonaisuudessaan koivusta veistetty, kiinnitysnauloja on kaksi. Avaimen ja salvan kädensijat ovat samalla puolella ja koppa on päistään jonkin verran kuopalle veistetty. Todennäköisesti näin on haluttu upottaa kiinnitysnaulojen kannat kopan pintaa syvemmälle.

11. Saarijärven yhteiskouluun sijoitetussa museossa säilytetään kolmipalikkaista puulukkoa, jonka T. I. Itkonen on vuonna 1958 tutkinut ja piirtänyt. Lukon pituus on 30 cm, leveys 13 cm ja korkeus 6 cm. Kiinnitysnauloja on kolme. Käyttöpaikka on tuntematon eikä muitakaan yksityiskohtia selosteta hänen piirroksessaan.

12. Pienimpiin lukkoihin lukeutuu myös Pielisjärveltä peräisin oleva puulukko. Sen pituus on 16,5 cm, leveys 11,4 cm sekä korkeus 4 cm. Koppa on valmistettu lepästä, avain ja salpa koivusta. Kiinnitykseen on käytetty neljä naulaa, jotka on sijoitettu koristelemattoman kopan jokaiseen kulmaan.

13. Turun kaupungin historiallisen museon kokoelmiin kuuluu mm. Sikri Sarkin lahjoittama lukko. Lukon pituus on 47 cm, leveys 11,5 cm ja korkeus 7 cm. Koppa on valmistettu havupuusta, liikkuvat osat ovat koivusta. Avaimen kädensija on veis-

tetty viistoon asentoon ylöspäin kääntyneeksi tarjoten näin paremman mahdollisuuden tarttumaotteelle. Kiinnitysnauloja on tässäkin neljä. Kopan särmissä on taiteviiste.

14. Marttilasta peräisin olevassa puulukossa on koppa lippaan kannen muotoinen. Lukko kuuluu Turun kaupungin historiallisen museon kokoelmiin. Se on valmistettu kokonaisuudessaan koivusta. Kopan pituus on 32 cm, leveys 16 cm ja korkeus 8 cm. Tutkimuksen aikana esine ei ollut numeroitu.

15. Vuonna 1924 Jaakko Tähtinen antoi tiedot ja piirroksen Kansallismuseolle puulukosta, jota oli käytetty riihen lukkona Tyrnin kylässä. Lukko oli kokonaan koivusta valmistettu, sen pituus oli 29 cm, leveys 13 cm ja korkeus 6 cm. Avaimen ja salvan kädensijat olivat eri puolilla, joten lukon avaaminen kävi kätevämmän kuin jos ne olisivat olleet samalla puolella.

16. Edelleen kolmipalikkaisiin lukeutuvat lukot Orivedeltä ja Laitilasta. Oriveden lukko kuuluu Hämeen museon kokoelmiin. Se on peräisin Kuivajärven Yliskylästä. Lukkoa koskevissa tiedoissa ei sanota minkä rakennuksen tai muun suljettavan tilan lukkona se on ollut. Tässä lukossa palikat nostetaan avainta kiertämällä eikä nostamalla kuten tavallisesti tehdään. Koivusta valmistettu koppa on 30,5 cm pitkä, 14,5 cm leveä ja 7 cm korkea.

17. Kopaltaan edellisistä poikkeava on Laitilan Vaimarosta peräisin oleva lukko. Se on hyvin rintava, kopan pituus on 37,5 cm, leveys 16,5 cm ja korkeus 8 cm. Kiinnitysnauloja on kolme. Vanhemmissa puulukoissa kiinnitysnaulat olivat puusta ulottuen seinän läpi, jolloin niiden rei'istä ulos työntyvät päät kiilattiin tiukoiksi.

18. Kansallismuseon esinekokoelmiin lukeutuu myrskyläläinen, siro puulukko, joka on aikoinaan ollut riihen lukkona. Se on koivusta valmistettu, mustaksi patinoitunut ja 25 cm pitkä. Leveyttä sillä on 10 cm sekä korkeutta 6 cm. Kiinnitysnaulat ovat takanauloja ja niitä on neljä kappaletta.

19. Kemiön museon torpan oven lukko on vielä alkuperäisellä paikallaan. Lukon kopan vaippa on kaartuva, materiaalina on käytetty mäntyä, avain ja salpa ovat koivua. Kopan pituus on 27 cm, leveys 13 cm ja korkeus 7 cm. Torppa on määrätty mitat täyttävä sotilastorppa 1700-luvulta. Lukon koneisto-osa on sijoitettu kopan alaosaan.

20. Edellistä muodoltaan muistuttava lukko on Suomenniemeltä. Lukko kuuluu Kansallismuseon kokoelmiin, kuitenkin mitään yksityiskohtaisia tietoja lukosta ei ole olemassa. Koppa, jonka pituus on 36 cm, leveys 14,5 cm sekä korkeus 6 cm on mäntyä, liikkuvat osat ovat koivua. Koppa on hyvin harvastyistä puuta ja rakenne näyttää melko heikolta. Koneisto on kopan yläosassa.

21. Paimion lukko on uurrettu ja koivusta valmistettu. Kopan pituus on 27 cm, leveys 12 cm sekä korkeus 7 cm. Avaimen ja salvan kädensijat ovat huolellisesti veistetyt.

22. Röykkälän lukko Uskelan pitäjässä on ollut riihen sulkijana. Koppa on 27,5 cm pitkä, 13 cm leveä ja 7,5 cm korkea. Vuonna 1970 lukko oli vielä käytössä.

23. Kuopion museon kokoelmiin lukeutuu siro lukko, jonka P. Mykkänen lahjoitti vuonna 1885. Lukon koppa on päistään koristeltu leikkauksin. Koppa ja liikkuvat osat ovat koivua. Lukon pituus on 17,5 cm, leveys 13 cm ja korkeus vain 3,5 cm. Koppa koostuu kahdesta puoliskosta, jotka asettuvat vastakkain, tällöin palikoiden, avaimen ja salvan urat ovat molemmissa puoliskoissa. Kopan alaosassa oleva neliskulmainen aukko on siihen työntyvää varmistinta varten.

24. Suomen pisin lukko löytyy Ylihärmästä. Sen pituus on 95 cm. Koppa on mänystä valmistettu.

25. Kansallismuseon kokoelmiin kuuluu saltvikiläinen puulukko, joka on koivusta valmistettu. Sen yläreuna on kaareva, salpa ja avain kauniisti veistetyt. Kopan pituus on 29 cm, leveys 13 cm sekä korkeus 5 cm. Muita tietoja ei ole käytettävissä.

26. Muodoiltaan poikkeava lukko on Kuusamosta peräisin. Sen säilytyspaikka vuonna 1964 oli Hampurin kansatieteellinen museo. Lukon pituus on 35,5 cm, leveys 12 cm, korkeus 4,1 cm. Selityksenä esinekortissa kerrottiin, että U. T. Sirelius oli myynyt lukon ko. museolle 1900-luvun alussa.

27. Vuonna 1926 T. Lehtisalo oli Sanakirjasäätiölle antanut tiedot puulukosta ker-
toen lukkoa käytetyn pihaton, ladon, saunan ja kammion ovissa.

28. Viimeisenä 3-palikkaisena lukkona on kanteleen muotoinen lukko Jaakkimasta. Se kuuluu Kansallismuseon kokoelmiin. Lukko kokonaisuudessaan on koivusta valmistettu. Salvan nastat ovat epämääräiset. Kiinnitys on tapahtunut puunauloin, joi-
ta on ollut neljä kappaletta.

4-palikkaiset

29. Nelipalikkaisten lukkojen sarjan aloittaa »klassiset» linjat omaava ruskolainen lukko, joka kuuluu Turun kaupungin historiallisen museon kokoelmiin. Lukon koppa on valmistettu havupuusta, avain ja salpa koivusta. Kopan pituus on 31 cm, leveys 15,5 cm sekä korkeus 7,5 cm. Kiinnitysnauloja on kaksi. Avaimen ja salvan kädensijat ovat kauniisti veistetyt.

30. Hämeen museossa oleva nelipalikkainen lukko on edellistä kookkaampi. Sen pituus on 44 cm, leveys 17 cm ja korkeus 8 cm. Puisia kiinnitysnauloja on neljä kappaletta. Tässäkin lukossa on koppa havupuusta ja liikkuvat osat koivusta. Muita tietoja ei näistä lukoista esinekortistossa ole merkitty.

31. Karvialainen lukko on leveähköä mallia. Kopan pituus on 28 cm, leveys 20,5 cm sekä korkeus 8,5 cm. Avaimen kädensija on suippo, kun taas salvan suippenevan kädensijan pää on muotoiltu pyöreäksi. Liikkuvat osat ovat koivua, koppa män-
nystä valmistettu. Kopan kanteen on veistetty vuosiluku 1853. Lukon kiinnitys sei-
nään on tapahtunut neljällä takonaulalla. Esine kuuluu Satakunnan museon kokoel-
miin.

32. Vuosiluvulla sekä päiväyksellä on varustettu myös Taivassalosta peräisin ole-
va puulukko. Lukon pituus on 40 cm, leveys 17 cm sekä korkeus 4,8 cm. Kopan muoto muistuttaa suorakulmaista lippaan kantta ja kokonaisuudessaan lukko on val-
mistettu koivusta. Päiväys on veistetty 5. 12. 1881. Esine kuuluu Viiäisten kotiseutu-
museoon.

33. Julius Ailio kuvailee vuonna 1896 Kansatieteen kertomuksissaan loppilaista puulukkoa, joka on ollut riihen lukkona. Lukon pituus on 30 cm, leveys 14 cm ja korkeus 6 cm.

34. Satakunnan museossa säilytetään suhteellisen kookasta lukkoa. Sen pituus on 46 cm, leveys 17 cm ja korkeus kokonaista 10,5 cm. Lukko on valmistettu koivusta. Kiinnitysnauloista kaksi on ylhäällä ja yksi alhaalla. Salvan päässä on stoppari.

35. Siuntion lukko on edellistäkin pitempi. Sen kokonaispituus on 55 cm, leveys 15,5 cm sekä korkeus 10 cm. Koppaan on veistetty vuosiluku 1845, 1800-luvulta on-
kin luonnollisesti eniten vuosiluvuin merkittyjä lukkoja. Lukko kuuluu Fredriksber-
gin museon kokoelmiin. Muita tietoja ei tässäkään tapauksessa ole merkitty kortis-
toon.

36. Edellistä muistuttava lukko on peräisin Raision Kulaisista. Se on kuulunut pihatton oveen. V. J. Kallion mukaan lukon pituudeksi on merkitty 68 cm, leveydeksi 16 cm ja korkeudeksi 8 cm.

37. Hämeen museon keuruulainen puulukko on kopaltaan kaareva ja sileä pinnaltaan. Avaimen ja salvan kädensija on sukkulan muotoinen. Koppa on valmistettu havupuusta, avain ja salpa koivusta. Lukon pituus on 34 cm, leveys 17,5 cm ja korkeus 6,5 cm.

38. Kansallismuseon esineistöön lukeutuu mikkeliäinen, pienehkö visakoivusta valmistettu puulukko. Tämän lukon avain on koivua ja salpa katajaa. Lukon pituus on 21 cm, leveys 15,5 cm ja korkeus 7 cm.

39. V. J. Kallion tutkima Halikon nelipalikkaisen puulukon koppa on kaareva ja uurteinen. Kopan pituus on 28 cm, leveys 15 cm ja korkeus 7 cm. Lukko on kokonaisuudessaan koivusta valmistettu.

40. Ahvenanmaan Vårdön lukossa on vuosiluku 1816, joka on vanhin kaiverrus puukoneistoisten puukoppalukkojen aineistossa. Lukko on hyvin siro, avain sekä salpa huolellisesti valmistetut. Materiaalina on käytetty koivua. Koppaan, salvan alapuolella olevaan aukkoon oli sijoitettu varmistin, joka esti salvan liikkumisen edestakaisin. Lukon pituus on 33 cm, leveys 13,5 cm ja korkeus 5 cm. Esine kuuluu Kansallismuseon kokoelmiin.

41. Yksinkertaisimpiin koppamuotoihin ja lukkotyyppeihin lukeutuu Vanhanlinnan museossa oleva puulukko. Se on valmistettu koivupölkystä. Lukon pituus on 37 cm, leveys 22 cm sekä korkeus 12,5 cm. Esine on tuotu Lietoon Vanhanlinnan museoon Pyhämaalta. Muita tietoja ei lukosta ole saatavissa.

42. Nukarista, Nurmijärven pitäjältä peräisin olevan lukon tiedetään olleen riihen lukkona vielä vuonna 1930. Hieman kaarevoituvan kopan pituus on 28 cm, leveys 13 cm ja korkeus 7 cm.

43. Keski-Suomen museossa on päiväyksellä 2. 6. 1905 varustettu puulukko. Kopan ylä- sekä alapää on pyöristetty. Tiedoista ilmenee, että lukko on ollut Vesangan Yrjölässä aitan lukkona. Lukko on valmistettu koivusta, sen pituus on 33,5 cm, leveys 16,5 cm sekä korkeus 6,5 cm. Salvan kädensija suippenee ja sen reunat on viisitetty.

44. Ainoastaan yläpäästään on pyöristetty Gammel Tinan museossa säilytetty puulukko, jonka Ragna Ahlbäck on tutkinut vuonna 1940. Tässä lukossa ei liikkuvia osia ollut enää jäljellä, mutta urista selviää, että lukko on ollut nelipalikkainen.

45. Siuntion Fredrigsbergin museossa on molemmista päistään pyöristetyn lukon lisäksi yläpäästään suippo puulukko. Lukon avain on kierrettävä. Palikat nousevat ylös kuten muissakin lukoissa, mutta tässä tapauksessa avaimen kiertoliikkeen vaikutuksesta. Koivusta valmistettu koppa on 51 cm pitkä, 19 cm leveä sekä 9,5 cm korkea. Kiinnitys on tapahtunut kolmen naulan avulla.

46. Kankaanpään lukko on muodoltaan poikkeuksellinen. Sen alaosa muistuttaa lippaan kantta, mutta yläosa leveää keihään kärkeä. Lukko on kokonaisuudessaan koivusta tehty. Pituudeltaan se on 41,5 cm, leveydeltään 13 cm sekä korkeudeltaan 5 cm. Esine kuuluu Kansallismuseon kokoelmiin.

47. Teiskossa kuvattu puulukko on myös koivusta valmistettu. Sen pituus on 30 cm, leveys 12,5 cm ja korkeus 6 cm. Koppa suippenee jonkin verran kummastakin päästään. Kiinnitys on tapahtunut kuudella naulalla.

5-palikkaiset

48. Viisipalikkaisia lukkoja ei ole paljon säilynyt Suomessa. Kuoreveden museossa on koivusta valmistettu suorakaiteen muotoinen puulukko, jonka pituus on 25 cm, leveys 13,5 cm sekä korkeus 6,5 cm. Kiinnitysnauloja on neljä.

49. Kansallismuseon kokoelmissa on pyhäjärveläinen puulukko Oulun läänistä. Koppa on lippaan muotoinen, visakoivusta valmistettu. Avain ja salpa ovat koivua. Lukon pituus on 34 cm, leveys 16,5 cm ja korkeus 7 cm. Kiinnitysnauloja on tässäkin neljä. Salpa on vankkaa tekoa, mutta avaimen kädensija on muotoiltu paremman otteen saamiseksi avattaessa. Kaikki muutkin aineiston viisipalikkaiset lukot ovat Kansallismuseon kokoelmiin kuuluvia.

50. Säämingin lukko on koivusta valmistettu. Kopan pituus on 29 cm, leveys 11,5 cm sekä korkeus 5 cm. Avaimen ja salvan kädensijat ovat eri puolilla koppaa. Salvan lovet ovat osittain suorat, osittain vinot. Kopan pohjana on käytetty tuohta. Kopan vaippa on loivasti kaartuva.

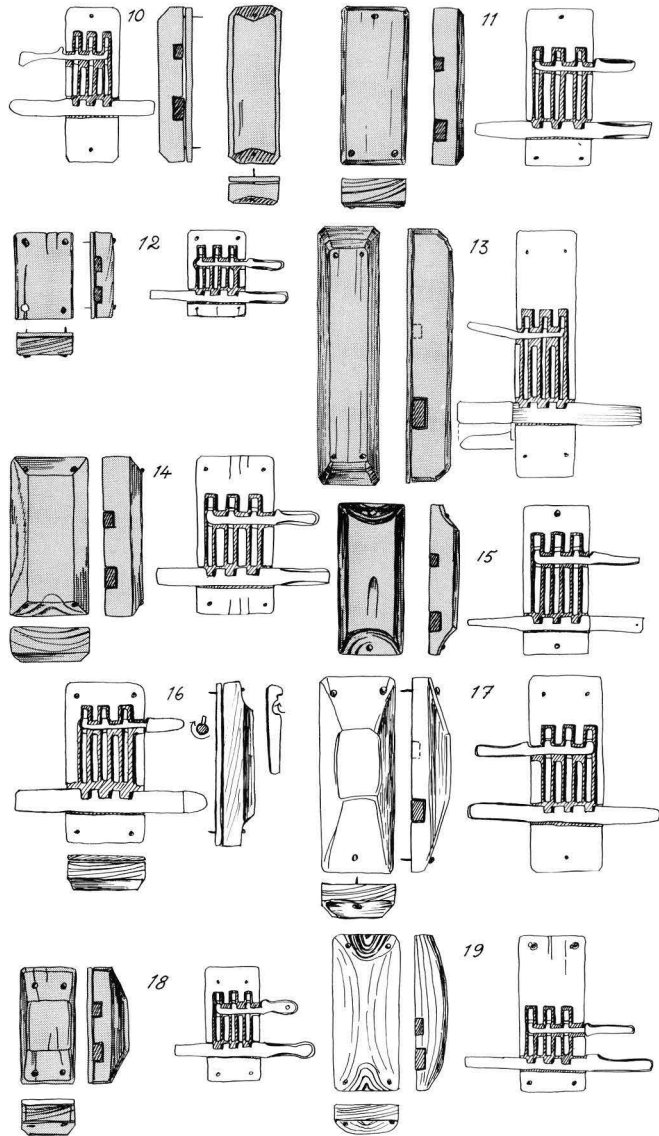
51. Tammelan lukon kopan vaippa on myös kaareva, mutta samalla uurteinen. Avaimen kädensija on taidokkaasti veistetty. Kiinnitysnauloina on neljä takonaulaa. Kopan pituus on 31 cm, leveys 15,5 cm ja korkeus 4,5 cm.

52. Viimeinen tyyppikuvaston viisipalikkainen puulukko on peräisin Jämsästä. Koivusta tehty koppa on 35 cm pitkä, 18 cm leveä sekä 7 cm korkea. Kopan vaippa kaartuu, ei kuitenkaan aivan päihin ulottuen, vaan päissä oleviin halkeamista estäviin paksunnoksiin asti.

Yleisesti eri tyypeistä voidaan sanoa, että mikään lukko ei ole samankaltainen jonkun toisen lukon kanssa. Karkeasti eritellen voidaan tietenkään löytää yhteisiä tunnusmerkkejä eri tyyppien välillä, jos otetaan esimerkiksi huomioon kopan vaipan muodostamat pitkät linjat, palikoiden lukumäärä jne. Aineiston eräät lukot ovat selostettuja ainoastaan sanallisesti ja vain kopan tyyppi on nähtävissä, mutta lukon sisärakenne on jäänyt selostajilta kokonaan huomaamatta. Tällaisia lukkoja ei ole otettu tyyppikuvastoon mukaan. Sen sijaan ne huomioidaan koppamuotoja eriteltäessä.

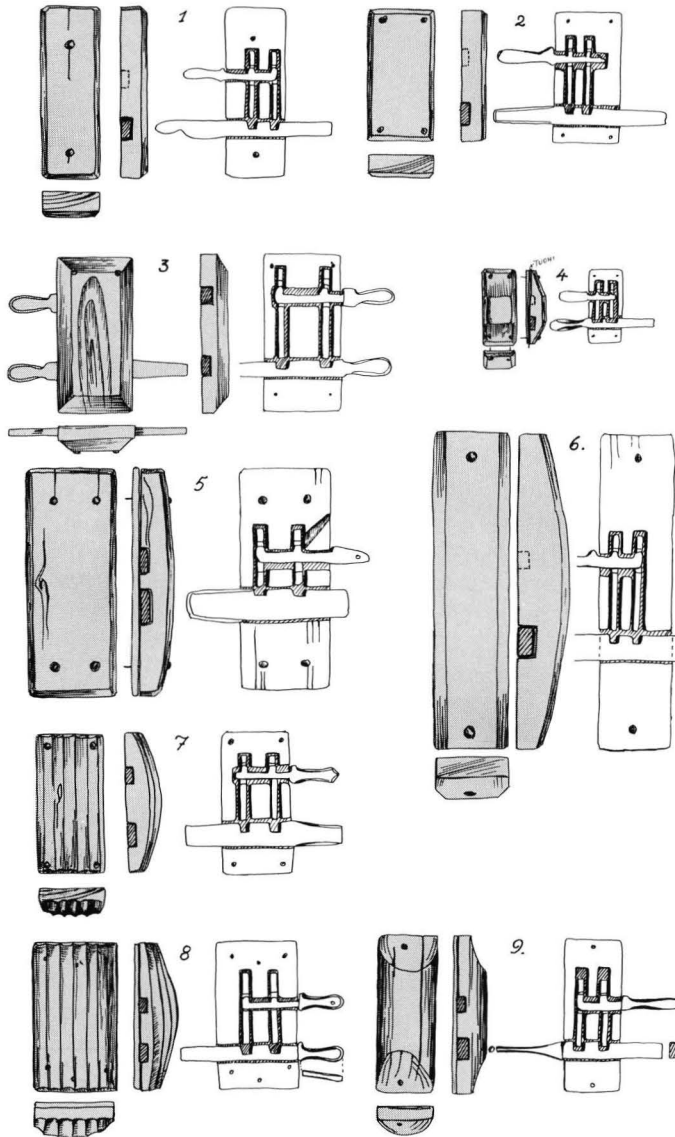
Muutamia poikkeuksia lukuunottamatta puukoneistoiset puukoppalukot ovat Suomessa melkein tyystin hävinneet. Suurin osa aineistosta on tallennettu esineinä museoihin ja muistiinpanoina eri arkistoihin. Levinneisyyskartassa tyhjiksi jääneet alueet eivät tarkoita sitä, etteikö niitä alueita olisi tutkittu, vaan sitä, että näillä alueilla ei enää muisteta puukoneistoisia puulukkoja käytetyn.

2-palikkaiset

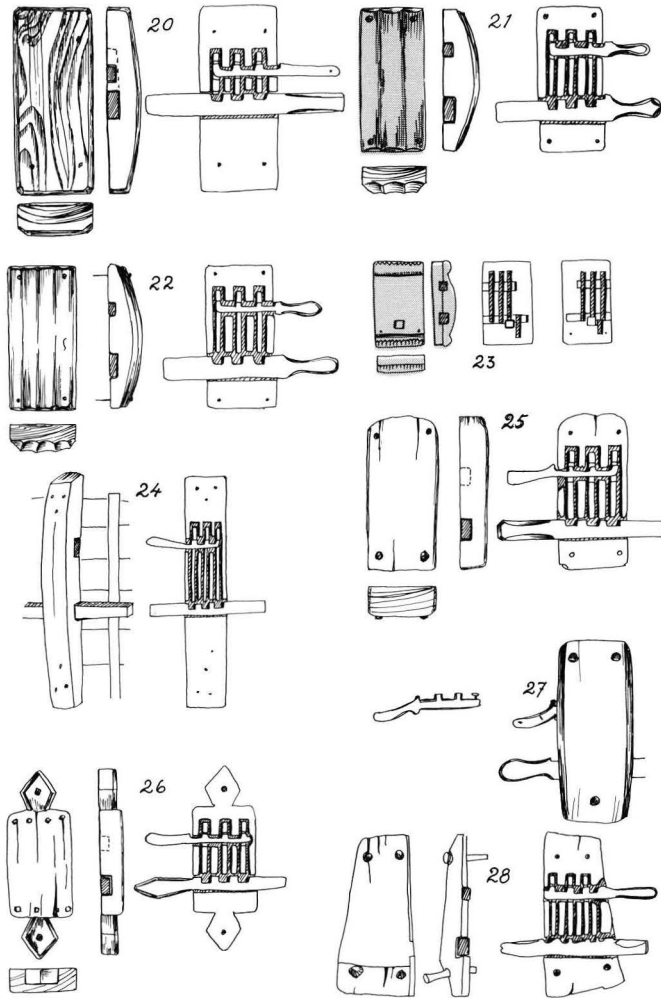
1. MYNÄMÄKI. Nihattula, Kyrölä. Ladon lukko. V. J. Kallion v. 1915 tekemän piirroksen mukaan. MV: KTKA 1145: 126.
2. KANKAANPÄÄ. Karhoismajan kylä. Riihen lukko, Pentti Sivénin v. 1954 ottaman valokuvan mukaan. MV: KTKA 3130: 363.
3. YLIVIESKA. Vähäkangas, Veikko Sorvojan talo. Navetan lukko, koivua, Ylivieskan kotiseutumuseo, esine no 1481.
4. SAVITAIPALE. Koppa koivua. KM: KE B1058.
5. MYNÄMÄKI. Lukon koppa honkaa, avain ja salpa koivua. KM: KE 7291: 66.
6. MYNÄMÄKI. V. J. Kallion piirroksen mukaan. MV: KTKA 1145: 118.
7. MUURLA. Hirsijärvi, Marttila. Navetan lukko, koivua. Kentällä piirretty v. 1972.
8. HALIKKO. V. J. Kallion piirroksen mukaan. MV: KTKA 1145: 117.
9. HAUHO. Tyrni. Koppa koivua. KM: KE 6962: 31.

3-palikkaiset

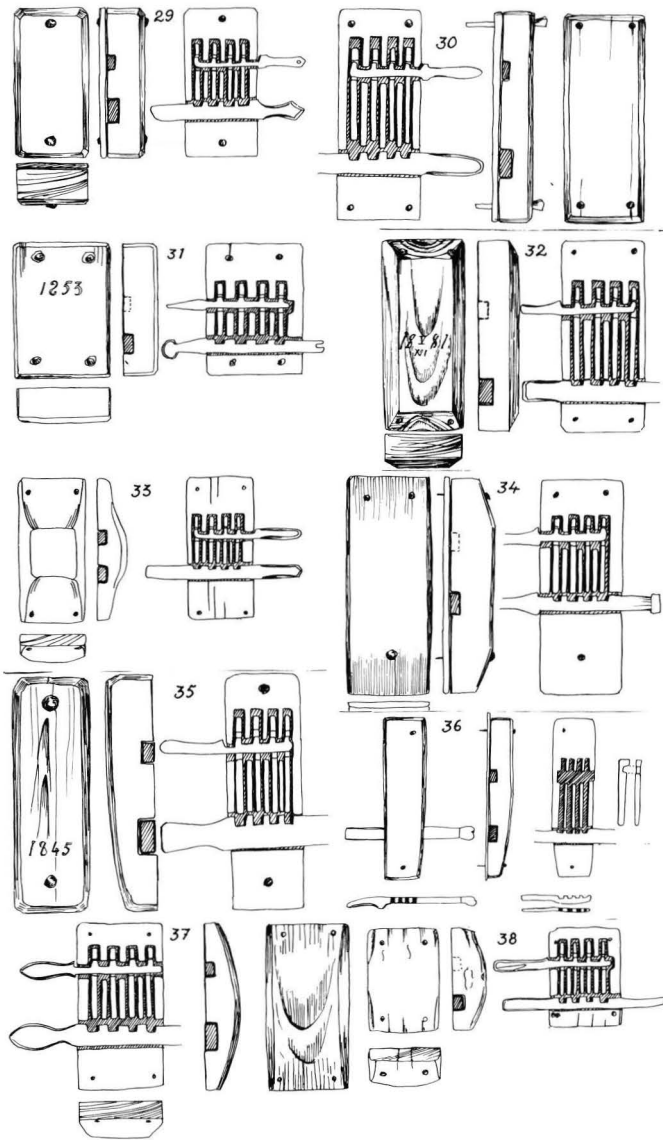
10. KUHMOINEN. Päijälä. Lukon koppa koivua. KSM 1193: 5.
 11. SAARIJÄRVI. T. I. Itkosen vuonna 1958 tekemän piirroksen mukaan. MV: KTKA 2667: 287a.
 12. PIELISJÄRVI. Lukon koppa leppää, salpa ja avain koivua. KM: KE B124.
 13. TURKU. Multavierunkatu, Sikri Sarkki. Lukon koppa havupuuta, liikkuvat osat koivua. THM 15350: 12.
 14. MARTTILA. Lukon koppa koivua. THM.
 15. HAUHO. Tyrni. Riihen lukko, koivua. MV: KTKA 1379^a: 116.
 16. ORIVESI. Kuivajärvi, Yliskylä. Lukon koppa koivua, avain kierrettävä. HM 1545: 38.
 17. LAITILA. Vaimaro. Lukon koppa koivua. THM 15450: 2.
 18. MYRSKYLÄ. Riihen lukko, koivua. KM: KE B3806.
 19. KEMIÖ. Torpan lukko, koppa mäntyä, liikkuvat osat koivua. KemiöM.

3-palikkaiset (jatk.)

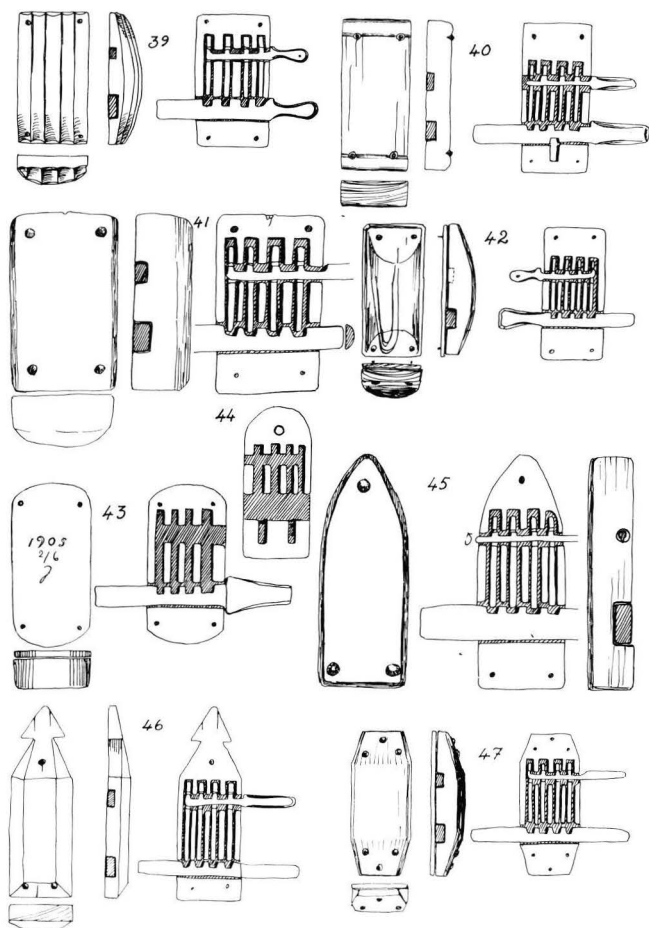
20. SUOMENNIEMI. Lukon koppa havupuuta, liikkuvat osat koivua. KM: KE 7423: 8.
 21. PAIMIO. Jalkala. Lukon koppa koivua. Kentällä piirretty 1970.
 22. USKELA. Röykkälä. Riihen lukko, koppa koivua. Piirretty kentällä 1966.
 23. KUOPIO. Lukon koppa koivua. Lukon lähetti museolle P. Mykkänen v. 1885. KuM 168.
 24. YLIHÄRMÄ. Kotoluhta. Lukon koppa havupuuta. S. Paulaharjun mukaan vuodelta 1932.
 25. SALTVIK. Lukon koppa koivua. KM: KE B2892.
 26. KUUSAMO. Lukon koppa koivua. HampuriM: KE.
 27. PÖYTYÄ. Ulkorakennusten lukko. Tiedon antoi T. Lehtisalo SS:lle 8. XI. 1926.
 28. JAAKKIMA. Lukon koppa koivua. KM: KE B1057.

4-palikkaiset

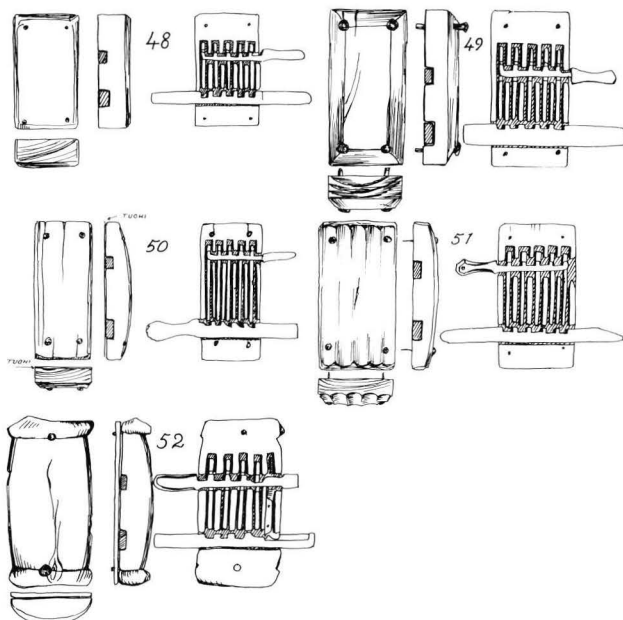
29. RUSKO. Lukon koppa havupuuta, liikkuvat osat koivua. THM 9938.
 30. YLÖJÄRVI. Lukon koppa havupuuta, liikkuvat osat koivua. HM 96: 1.
 31. KARVIA. Lukon koppa havupuuta, liikkuvat osat koivua. Vuosiluku 1835. SatM 12970.
 32. TAIVASSALO. Lukon koppa koivua. Vuosiluku 1881. ViainenM.
 33. LOPPI. Ailion mukaan vuodelta 1896.
 34. NÄRPIÖ. Lukon koppa koivua. SatM 6601.
 35. SIUNTIO. Lukon koppa koivua. Vuosiluku 1845. FredriksbergM 417.
 36. RAISIO. Kulainen. Pihaton lukko, koivua. V. J. Kallion piirroksen mukaan. MV: KTKA 1145: 121.
 37. KEURUU. Lukon koppa havupuuta, liikkuvat osat koivua. HM 51: 221.
 38. MIKKELI. Lukon koppa visakoivua, avain koivua, salpa katajaa. KM: KE 1552.

4-palikkaiset (jatk.)

39. HALIKKO. Seppälä, Märy. Lukon koppa koivua. V. J. Kallion mukaan. MV: KTKA 2376: 14.
 40. WÄRDÖ. Lukon koppa koivua. Vuosiluku 1816. KM: KE B1529.
 41. LIETO. Vanhalinna. Lukon koppa koivua. VanhalinnaM.
 42. NURMIJÄRVI. Nukari, Tolpakka. Riihen lukko, E. Laakson mukaan vuodelta 1930. MV: KTKA 1620: 51.
 43. JYVÄSKYLÄ. Vesanka, Yrjölä. Aitan lukko koivua. KSM 205: 7.
 44. KIRKKONUMMI. Koppa koivua. Ragna Ahlbäckin mukaan vuodelta 1940. Gammel TinaM. SLS 574: 27.
 45. SIUNTIO. Lukon koppa, koivua, avain kierrettävä. FredriksbergM 419.
 46. KANKAANPÄÄ. Lukon koppa koivua. KM: KE 7806: 3.
 47. TEISKO. Ylä-Kapee. Helmi Virtarannan mukaan vuodelta 1956. MV: KTKA 3127: 619.

5-palikkaiset

48. KUOREVESI. Kuoreniemen kylä, Juhala. Lukon koppa koivua. Kuoriveden museo.
 49. PYHÄJÄRVI OL. Lukon koppa visakoivua, liikkuvat osat koivua. KM: KE 7321: 2.
 50. SÄÄMINKI. Lukon koppa koivua. KM: KE 6673.
 51. TAMMELA. Lukon koppa koivua. KM: KE 7492.
 52. JÄMSÄ. Lumon koppa koivua. KM: KE B3341.

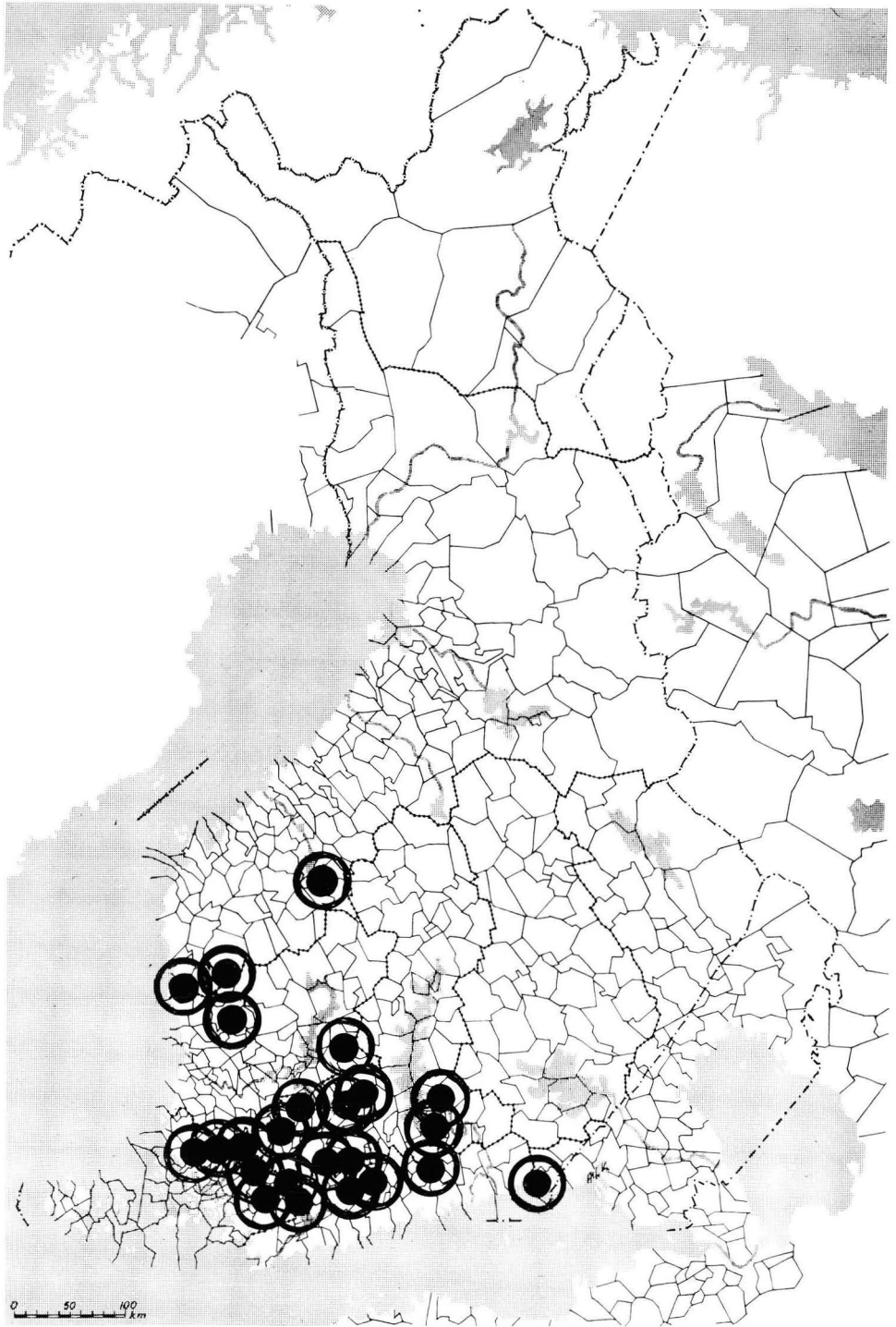
Puulukkojen käyttö

Lähdeaineiston perusteella puukoneistoista puukoppalukkoa on käytetty Suomessa viimeksi seuraavasti lukon levinneisyysalueella:

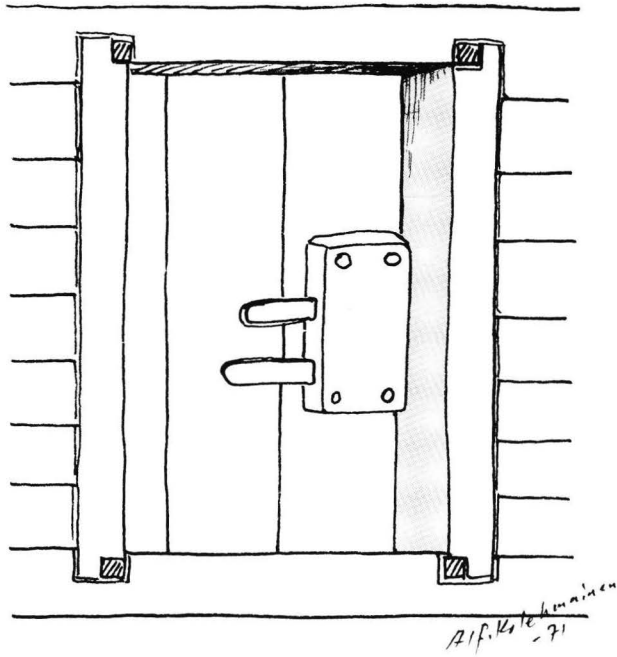
— riihessä ja riihiladossa	n. 60 %	(210 lukkoa)
— aitassa	n. 16 %	(56 lukkoa)
— pihatossa, navetassa, tallissa	n. 14 %	(49 lukkoa)
— vajassa ja asuinrakennuksessa	n. 10 %	(35 lukkoa)

Riihirakennuksen ovissa käytetyt lukot muodostavat melko selvän levinneisyysalueen (ks. kuva 3). On tietenkin muistettava, ettei kaikkien lukkojen kohdalla ole säilynyt tietoja niiden käyttötarkoituksesta, mutta saadusta tiedosta muodostunut alue on valaisevan selvä ja yhtenäinen.

Lukkojen käyttö aitoissa on levinnyt epämääräiselle alueelle, samoin niiden käyttö pihatoissa, navetoissa, vajoissa, talleissa ja asuinrakennuksissa.

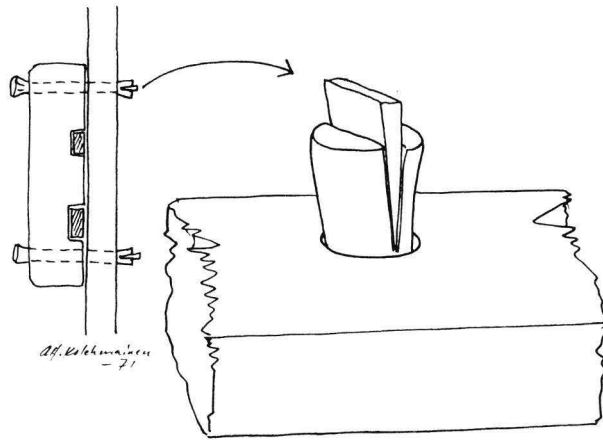
Kuva 3. Puukoneistoinen puulukko riihessä ja riihiladossa.

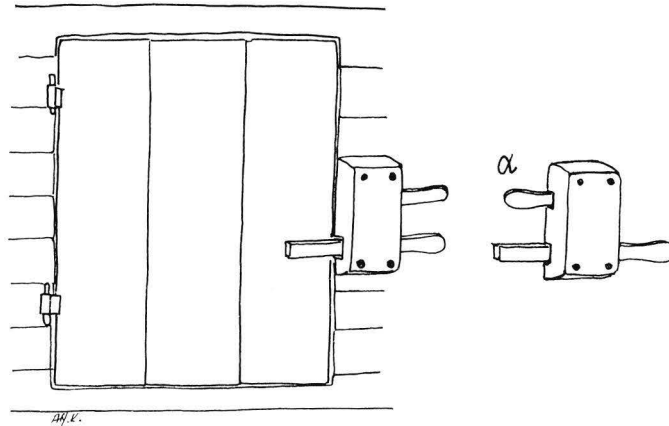
Kuva 4. Puukoneistoinen puulukko kiinnitettyä sisäänpäin avautuvaan oveen. Avaimen ja salvan kahvat ovat samalla puolella.

Kuva 5. Puulukko jyväaitan ovesa. Ähtävä, Neder-Lappfors, Anders Johansson Forsbacka, V. W. Forsblom: Allmogebyggnader i Esse, Helsingfors 1928.

Kuva 6. Lukon puunaulojen kiinnitysmenetelmä.

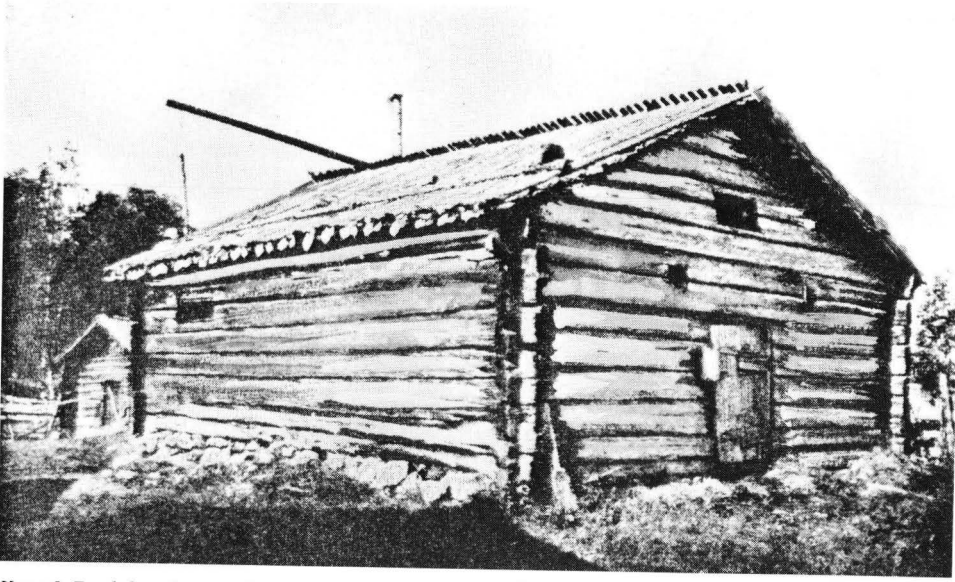
Kuva 7. Teoriassa avaimen kädensija voi olla toisella puolella salvan kädensijaan nähden.

Puukoneistoista puulukkoa on viimeksi käytetty riihessä ja riihiladossa seuraavissa pitäjissä: Alajärvi (Pohj.), Hauho (Hä.), Heinola (Hä.), Humppila (Hä.), Kankaanpää (Sat.), Kauhajoki (Pohj.), Kiikala (Vars.), Kylmäkoski (Hä.), Loppi (Hä.), Marttila (Vars.), Mynämäki (Vars.), Myrskylä (Uus.), Nastola (Hä.), Nurmijärvi (Uus.), Orivesi (Sat.), Pöytyä (Vars.), Siippy (Pohj.), Suomusjärvi (Vars.), Uskela (Vars.), Virolahti (Karj.). (Ks. levinneisyyskarttaa.)

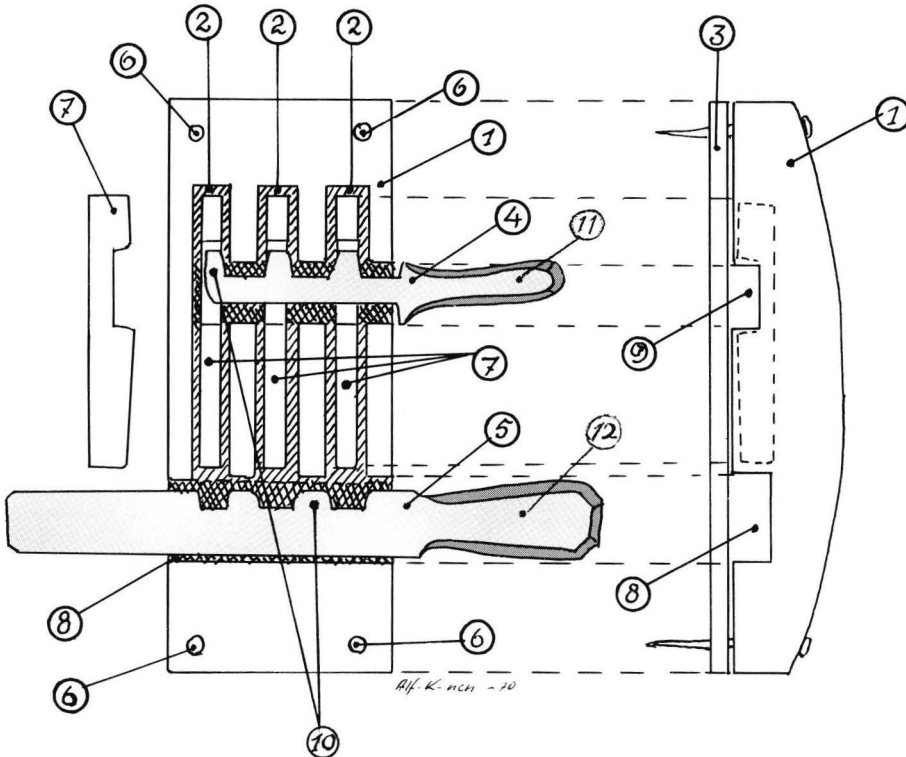
Aitoissa on puukoneistoisia puulukkoja käytetty viimeksi seuraavissa pitäjissä: Brandö (Ahv.), Halikko (Vars.), Hattula (Hä.), Iniö (Vars.), Jyväskylä (Hä.), Kauhajoki (Pohj.), Kuusamo (Pohj.), Multia (Sat.), Mynämäki (Vars.), Nastola (Hä.), Perniö (Vars.), Pöytyä (Vars.), Sotkamo (Pohj.). (Ks. levinneisyyskarttaa.)

Pihatot, navetat ja tallit suljettiin puukoneistoin puulukoin viimeksi seuraavissa pitäjissä: Halikko (Vars.), Hämeenkyrö (Sat.), Kiikala (Vars.), Kurikka (Pohj.), Nastola (Hä.), Perniö (Vars.), Pusula (Uus.), Pöytyä (Vars.), Raisio (Vars.), Tervola (Pohj.), Ylivieska (Pohj.). (Ks. levinneisyyskarttaa.)

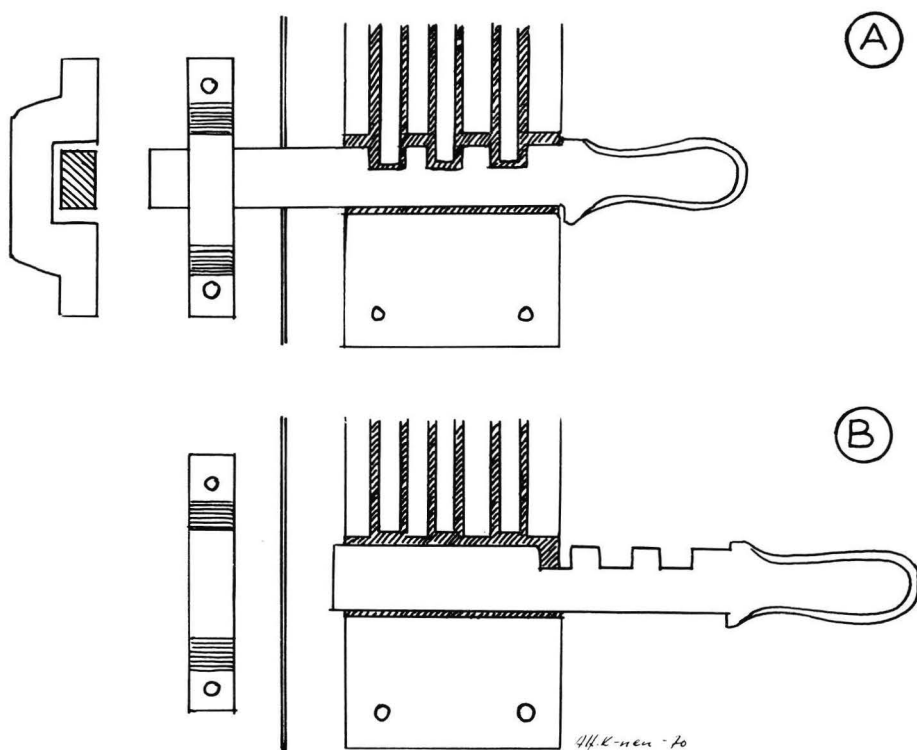
Vajoissa ja asuinrakennuksissa käytettiin puukoneistoista puulukkoa jonkin verran viimeksi seuraavissa pitäjissä: Hailuoto (Pohj.), Hattula (Hä.), Karjala Tl. (Vars.), Kemiö (Vars.), Nastola (Hä.), Pöytyä (Vars.), Somero (Hä.), Vöyri (Pohj.). (Ks. levinneisyyskarttaa.)

Kuva 8. Puulukon käyttäminen navetan oven sulkijana. Ähtävä, Neder-Lappfors, Anders Forsbacka. V. W. Forsblom: Allmogebyggnader i Esse, Helsingfors 1928.

Kuva 9. Puulukon osat: 1. Koppa, 2. Ura, 3. Kansi, 4. Avain, 5. Salpa, 6. Naula, 7. Palikka, 8. Salvan ura, 9. Avaimen pesä, 10. Nasta, 11. Avaimen kädensija ja 12. Salvan kädensija.

Kuva 10. Puukoneistoinen puukoppalukko aina kiinnitetty suljettavan tilan ulkoseinään, joko oveen tai seinään. Avain ja salpa työnnyvät kopan sisään eri kohdista. Lukkoa avattaessa tarvitaan kumpaakin kättä samanaikaisesti. Avain työnnetään pesään ja nostetaan kohtisuoraan ylös, jolloin palikat liukuvat urissaan ylös ja päästävät salvan liikkumaan edestakaisin. Salvan ollessa taka-asennossa ovi avautuu.

A. Salpa etuasennossa. Palikat alhaalla, jolloin lukko on kiinni.

B. Salpa taka-asennossa, palikat ylhäällä, jolloin lukko on auki.

Tutkimusaineisto osoittaa, että puukoneistoista puukoppalukkoa on käytetty viimeksi eniten riihissä ja riihiladoissa. Tämä ei kuitenkaan merkitse sitä, että lukko alunperin olisi kuulunut juuri näihin rakennuksiin. Tähän viittaavat eräät rakenteelliset ja tekniset tosiseikat.

Vanhimmat rakennukset olivat varustetut sisäänpäin avautuvien ovien. Sisäänpäin avautuva ovi nojaa suljettuna ollessaan seinän sisäpintaa vasten. Tällöin lukon kiinnityspaikkana voi olla vain ovi, ei seinä. Se seikka, että lukko on ollut oveen kiinnitettyä, ilmenee ensiksikin siitä, että sekä avaimen että salvan kahvat ovat samalla puolella; eri puolilla ne eivät voi olla, koska ovenpieli estäisi jomman kumman liikumisen. Olen tästä piirtänyt selventävän kuvan (kuva 4). Salvan ja avaimen kahvoille on olemassa ainoastaan yksi vetosuunta, koska toisessa suunnassa ovat seinähirret vastassa (kuva 5). Puukoppalukon pieni rakenteellinen yksityiskohta myös osoittaa, että lukko on ollut alunperin oveen kiinnitettyä. Tarkoitan lukon puisia kiinnitysnauloja ja niiden alapäitä. Puunaulan kopan ulkopuolelle pistävän osan pituus vastaa oven paksuutta ja lisäksi puunaulan päässä oleva kiila osoittaa tapaa, millä puunaula oven läpi kairatussa reiässä tiukennettiin (kuva 6).

Edellä kuvatun kaltainen puulukko oli siis kiinnitetty sisäänpäin avautuvaan oveen. Koska viljanjyviä, arvokasta omaisuutta, säilytettiin lukollisessa aitassa, voidaan todeta, että puukoneistoisen koppelukon ensisijainen käyttö kuului juuri aittaan.

Riihen ovet avautuu tavallisesti ulospäin. Sisäänpäin avautuessaan se olisi sisällä työskentelevien tiellä. Tavallisesti riihen oven sulkijana on käytetty salpalaitetta tai linkkua. Kuitenkin näkee myös puulukkoja käytetyn. Tällöin lukko on kiinnitetty seinään rautanauloin. Avaimen ja salvan kahvat ovat samalla puolella, mutta teoriassa avaimen kahva nyt voi olla vastakkaisellakin puolella (kuva 7). Tällä tavoin puulukko on kiinnitettyä myös muissa vähemmän tärkeissä ulko- ja talousrakennuksissa (kuva 8).

Rakenteelliset seikat osoittavat, että puukoneistoista puukoppelukkoa on alunperin käytetty sisäänpäin avautuvassa ovesa. Jyväaitta sisäänpäin aukenevine ovineen on todennäköisesti se rakennus, jonka ikään puulukon ikä on liitettävissä. Kun puukoneistoiset puukoppelukot väistyivät metallikoneistoisten tieltä, sijoitettiin ne toisiin rakennuksiin, joissa ei säilytetty esim. varkaalle mieluisia tavaroita.

Summary: Some Features of Wooden Tumbler Locks in Finland

The aim of this paper is to present a review of the collection of wooden tumbler locks in the National Museum of Finland in the light of the range of present data concerning them.

Specifically, the article discusses the distribution of wooden locks in Finland, the types of locks, their use and their mechanisms.

South-West Finland is well known for its wood handicraft products. Accordingly, it is not by chance that the wooden tumbler locks that have been preserved to our day are mainly from this region. Local skill and expertise may be one factor to be considered, but the distribution also reflects certain cultural influences in Finland. The author leaves the final conclusions in this respect to the reader.

The forms of the wooden locks are highly diverse and numerous and in the opinion of the author they are specimens of early wooden sculpture. The shape of the lock depends to some degree on the number of pins inside, but this is not a strict rule for the shape. The material consists mainly of wooden locks with 1, 2, 3, 4 or 5 pins. The single-pin lock is an interesting and seldom-met object.

The wooden locks were put to various uses in Finland. The most important buildings were locked, such as granaries, cowsheds and sheds. The doors of dwelling-houses were usually shut with only a broom or prop against the door. Later, locks of iron came to be used in these buildings and the wooden locks fell out of use or were used to lock buildings of lesser importance. In some cases the wooden locks were marked with the year of manufacture.